

MEGEMLÉKEZÉS PONORI TÖRÖK AURÉL ANTROPOLÓGUS PROFESSZORRÓL SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁN

O.G. Eiben

Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszéke, Budapest

**Commemoration of Aurél Ponori Török, professor of physical anthropology,
on his 150th anniversary.**

Négyes emlékünnepe van ez évben a magyar antropológiának, és mind a négy évforduló ugyanazon személyhez kapcsolódik:

150 évvel ezelőtt, 1842. február 13-án született Pozsonyban Ponori Török Aurél, nagykulturájú ügyvéd családjában, harmadik fiúgyermekként;

110 évvel ezelőtt, 1882-ben indította el Török Aurél nagy reményekkel az "Anthropologiai Füzetek" című folyóiratot egy 316 oldalas kötettel, amelynek mind a 16 tanulmányát ő maga írta;

100 évvel ezelőtt, 1892. május 5-én választotta őt levelező tagjává a Magyar Tudományos Akadémia, és

80 évvel ezelőtt, 1912. szeptember 2-án, a genfi antropológiai kongresszus megnyitására előestéjén érte őt a váratlan halál. A magyar nemzet e nagy fiának halála feletti gyászban osztozott az akkori nemzetközi antropológus társadalom.

Mai megemlékezésünk tehát egy, a maga korában európai, sőt világméretben ismert szaktudós, a hazai antropológia kiemelkedő egyéniségének szól.

Amikor Török Aurél 1881. szeptember 8-án megkapta professzori kinevezését a budapesti Egyetem újonnan létesített antropológiai tanszékére, amely egyébként a világ egyetemi antropológiai intézeteinek sorában az ötödik (!) volt, már megjárta európa akkori legfontosabb antropológiai műhelyeit. Egy évet töltött Párizsban is, ahol Broca professzornál, a kor vezető antropológusánál tanulta meg az új tudomány alapismereteit. Gondoljuk meg, ekkor még

Ponori Török Aurél professzor bronz portré domborműve az ELTE Embertani Tanszékének falán (Kiss Sándor szobrászművész alkotása)

a "ἡμετέρι θεαστόν" természettudományos értelmezése egészen új volt. 1881. októberében kezdte meg egyetemi előadásait egyelőre két hallgatónak, Thirring Gusztávnak, a fővárosi Statisztikai Hivatal későbbi igazgatójának és Pápai Károlynak, aki osztyákföldi kutatásaival írta be nevét a hazai antropológia történetébe. Török előadásai népszerűek voltak, egyre több hallgatója lett. Az 1900-as évek elején már 200–300 hallgató is megjelent előadásain. Ezek egyike volt Bartucz Lajos, későbbi tanársegédje, majd hivatali utóda.

Török Aurél nagy lendülettel fogott hozzá a tanszék szervezéséhez: osteológiai gyűjteményt, demonstrációs anyagokat, mérőeszközöket, könyvtárat stb. kellett teremtenie. Hamarosan hatalmas gyűjtemény, több, mint 10 000 koponya és mintegy 1000 csontváz alkotta a Török által tervezett Antropológiai Múzeum anyagát.

Kutatásaiban részben a "régi ereklyék" gyűjtésére és antropológiai feldolgozására, részben az újonnan kialakuló tudományág módszertani kérdéseinek megoldására összpontosította tudását és energiáját. Ő volt az, aki III. Béla királyunk csontmaradványait elsőként vizsgálta antropológiai szempontból. Osteológiai, craniológiai munkájához szellemes mérőeszközöket konstruált. Számos kraniometriai munkája keretében az elsők egyikeként alkalmazott biometriai módszereket és valószínűségszámítást. Ennek a munkásságnak mintegy betetőzése volt az 1890-ben kiadott 631 oldalas könyve "Grünzüge einer systematischen Kraniometrie". Ez a munka a kraniometria módszertani kézikönyve, amelyet szerzője az antropológusok, anatómusok, orvosok széles társadalmának szánt. A több, mint 5000 koponyaméret azonban kissé elriasztotta a kor tudósait. Nagyon szép elismerések mellett ugyanis éles, sőt gúnyos kritikák is érték őt. Válaszul még tovább igyekezett finomítani módszereit. Joggal illette őt a kortársak jellemzése: Török Aurél valóban "a kraniológia pesti reformátora" volt.

Professzori kinevezésekor az ígérte Trefort Ágoston m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy "kötelessége léssen ezen új szaktudományt tőle telhetően meghonosítani".

Nem érdektelen itt visszatekinteni a közel 120 év előtti hazai kezdetekre.

1873-ban Jókai Mór lapjában, a Hon-ban Scheiber Sámuel Trefort miniszterhez írott "Pro Memoria"-jában részletesen kifejtette az antropológia tudomány jelentőségét, és komoly tudományos érvekkel támasztotta alá annak szükségességét, hogy ezt a tudományágat hazánkban is művelni kell. Ennek alapfeltételeként Scheiber három dolgot tartott fontosnak: (1) létesüljön Antropológiai Intézet és Gyűjtemény, (2) alakuljon Antropológiai Társaság, és (3) induljon antropológiai folyóirat. 1874-ben Majláth Béla is sürgette egy antropológiai társulat létesítését. Scheiber javaslata azonban, amelyet 1875-ben megismételt, majd 1876-ban a 8. Nemzetközi Őstörténeti és Embertani Kongresszuson – immár Rómer Flóris és Lenhossék József támogató egyetértésével – próbált ismét propagálni, sajnálatos módon nem kapott érdemi támogatást.

Ezt a hármas követelményt vette át aztán Török Aurél is, és indult harcba ezek megvalósításáért. Az ő nagy lelkesedéséhez sem társult azonban a hivatalos szervek megértő, anyagiakban is megnyilvánuló segítőkészsége.

Ez a mai ünnepélyes megemlékezés alkalmat ad nekünk, késői utódainak arra, hogy számba vegyük, mi valósult meg jó 100 évvel később abból, amit kiváló elődeink az 1870-es évektől kezdve megálmodtak.

ad 1. Embertani intézet és gyűjtemény: Amint az köztudott, hazánkban három egyetemi embertani tanszék (az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, Budapesten, a József Attila Tudományegyetemen, Szegeden és a Kossuth Lajos Tudományegyetemen

tanszéki csoport, Debrecenben), valamint a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tára működik, mint "alapintézet". Mindegyik jelentős gyűjteménnyel, illetve megfelelő múzeumi háttérrel is rendelkezik.

A Török Aurél nyomán indult hazai történeti embertani kutatások igen jelentős eredményeket értek el. Török Aurél tanítványa, Bartucz Lajos folytatta a történeti személyiségek csontmaradványainak antropológiai feldolgozását, és fontos paleoantropológiai kutatásokat végzett. A hazai paleoantropológiai kutatások skálája paleodemográfiai, paleopathológiai, paleoserológiai stb. aspektusokkal bővült. A történeti népességek biológiai rekonstrukciójának kidolgozása is magyar antropológus, a Bartucz-tanítvány Nemeskéri János nevéhez fűződik.

Scheiber Sámuel, illetve Török Aurél első kívánsága – úgy látszik – megvalósult.

A Török Aurél által kezdeményezett gyűjtemény sorsa azonban tanszékünkön eléggé viharos volt, sok költöztetést ért meg. A biológia újabb, divatos szakágainak jelentős egyetemi térhódításának, sürgető követeléseinek hatására Egyetemünk, Karunk vezetősége az 1960-as évek végén a gyűjtemény felszámolására adott utasítást. Nem kevés erőfeszítésünkbe került, hogy a gyűjtemény történetileg azonosított, tudományosan értékes részét – úgy, ahogy – megőrizhessük.

Időközben Tanszékünk kutatási profilját az újabb kor követelményeihez igazodva alakítottuk ki, amely kutatások az élő magyarság, azon belül is a magyar ifjúság biológiai fejlődésére, fizikai erőnlétére, és mindezeknek mint az egész népesség biológiai jólétének tükrözésére irányul.

Úgy gondolom, hogy Török Aurél – aki maga is többször hangsúlyozta a magyar nemzeti jellegű kutatások jelentőségét – elégedetten nyugtázná törekvéseinket.

ad 2. Ami az antropológiai tudományos társaságot illeti, a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya betölti azt a szerepet, amelyet Scheiber Sámuel és Török Aurél szánt neki. Az 1952 óta, tehát éppen 40 éve működő Szakosztály megfelelő publikációs és vitafóruma a hazai antropológiai/humánbiológiai kutatásoknak. Az eddigi 275 szakülésen elhangzott sokszáz előadás bizonyítja a magyar antropológia életképességét. – Török Aurél sem kívánhatott volna jobbat e téren.

ad 3. Folyóirat: Török Aurél "Anthropologiai Füzetek" érdeklődés híján csupán egyetlen kötetet élt meg. Tanítványa, Bartucz Lajos indította újra a lapot 1923-ban, és 1939-ig négy évfolyamot tudott megjelentetni. Az újabb folytatást az 1953/54-ben induló Biológiai Közlemények "Pars Anthropologica"-ja jelentette, amely négy év után önálló "Anthropologiai Közlemények" címmel jelenhetett meg. Az érdem Malán Mihály professzoré, aki nagy szakértelemmel szerkesztette a lapot. Amikor 1966-ban Nemeskéri Jánossal együtt átvettük tőle a szerkesztést, a tematikai fejlesztést tűztük ki célul, majd 1977-től kezdve sikerült egyre inkább nemzetközivé tennem a folyóiratot, anélkül persze, hogy az antropológia/humánbiológia "nemzeti tudomány" jellege a legkisebb mértékben is háttérbe szorult volna.

Az Anthropologiai Közlemények az 1980-as évek második felében, amikor igazán virágzott, került ismét kritikus helyzetbe. Már 1987/88-ban két naptári év jelzéssel összevont kötetet tudunk csak megjelentetni. Az akadémiai támogatás megszűnése, az Akadémiai Kiadó majdnem csődbe jutása az Anthropologiai Közleményeket is válságos helyzetbe sodorta. A megjelentetés költségeinek előteremtésére kérrrel kellett fordulnom mindazon intézményekhez, amelyeknek munkatársai rendszeresen publikáltak a lapban. A nagylelkű segítőkészség eredményeképpen összejött a szükséges pénz, a lap nyomdában van, ez év tavaszán megjelenik az 1989/90. évi kötet. – Az újabb kötetek

megjelentetése azonban továbbra is bizonytalan. Az ez ügyben beadott pályázatainkat elutasították. Nagy kérdés, miből tudjuk fenntartani a folyóiratot.

Kérem, nézzék el nekem, hogy ilyen hosszan foglalkoztam az antropológiai folyóirat ügyével; elszomorító, hogy 110 évvel a kezdetek után ismét a magyar antropológiai folyóirat életbenmaradásáért kell küzdenünk. Török Aurél 1897-ben írott tanulmányának címe, "Esdő szó a magyar nemzethez . . ." újra aktuális. Bizonyos vagyok azonban benne, hogy ez alkalommal meg fogjuk találni a megoldást, és az egyetlen hazai antropológiai/humánbiológiai folyóirat továbbra is alkalmas fóruma lesz a kutatási eredmények publikálásának, úgy, ahogyan azt kitűnő elődeink, így Török Aurél is elképzelte.*

Tisztelettel és köszönettel emlékezünk arra a férfiúra, aki a magyar antropológia megindításában, az említett három követelmény megvalósításában oly sokat tett, és évtizedeken át szinte egyedül művelte itthon szaktudományunkat. Ápolni fogjuk továbbra is Török Aurél professzor emlékét, és az ő szellemében kívánjuk művelni és fejleszteni a magyar antropológiát/humánbiológiát.

Hölgyeim és Uraim, köszönöm, hogy eljöttek és velünk emlékeztek és ünnepeltek.

*

Elhangzott 1992. február 10-én, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszékén, Pónori Török Aurél, első magyar antropológus professzor, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja születésének 150. évfordulóján rendezett ünnepségen.

* Az 1992. februárjában elhangzott előadás óta öröndetesen javult a helyzet: az 1989/90. évi, 32. kötet 1992. májusában megjelent. Az 1991. évi 33. kötet megjelentetéséhez a Művelődési és Közoktatási Minisztérium jelentős támogatást adott, a nyomdaköltség további részét a Magyar Biológiai Társaság fedezte; a kötet 1992. decemberében megjelent. Azt 1992. évi 34. kötet nyomdaköltségeinek jelentős részét a Magyar Tudományos Akadémia vállalta. — Köszönet érte!